

- ²¹ Чекановський А. По перших виборах. Огляд сил і тактики українсько-руських партій. – Львів, 1907. – С.6.
- ²² Там само. – С.15-17.
- ²³ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли... – С.35.
- ²⁴ Демкович-Добрянський. Вказ. праця. – С.31.
- ²⁵ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли... – С.36.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Покутське слово. – 1916. – Ч. 6. – С.2.
- ²⁸ Едлінська Я. І.С.Свенціцький /1876-1956/ // УІЖ. – 1966, №4. – С. 133.
- ²⁹ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. Собраль К.С. Свіенцицькій. – Львовь: Изъ тыпографии Ставропигійського Института, 1909. – 159 с.
- ³⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2115. – Арк. 46-49.
- ³¹ ДАІФО. – Ф. 2. сч. – Оп. 3 с. – Спр.297. – Арк.35-37.
- ³² Макарчук С. Галицьке москвофільство в к. XIX на поч. XX ст. ... – С.102.
- ³³ ДАІФО. – Ф.225. – Оп.1. – Спр. 95. – Арк. 6-7.
- ³⁴ Макарчук С. Галицьке москвофільство в к. XIX на поч. XX ст. ... – С.104.
- ³⁵ Там само. – С.105.
- ³⁶ ДАІФО. – Ф.225. – Оп.1. – Спр.138. – Арк. 6.
- ³⁷ Макарчук С. Галицьке москвофільство в к. XIX на поч. XX ст. ... – С.106.
- ³⁸ Франко І. Дещо про польсько-українські відносини // Збір. тв.: У 50 т. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 216.

Summary

*Yuriy Plekan
(Kolomyia)*

Movement of Moscofilstvo in the East Galychyna (the end of 19th and the beginning of the 20th century)

With the formation of new generation of political figures at the end of 19th and the beginning of the 20th century, the movement of Moscofilstvo in the Eastern Galychyna began to be guided by Russian imperia polyreactive circles which didn't recognize Ukrainian rights on culture development and originality.

УДК: 94(477.63) „1919”

*Михайло Ковальчук
(Київ)*

ПОВСТАНСЬКО-ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ В СЕРПНІ – НА ПОЧАТКУ ЖОВТНЯ 1919 р.

На підставі архівних документів і спогадів сучасників досліджено розгортання повстансько-партизанського руху на Катеринославщині проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна в 1919 р., напередодні прибуття до цього регіону повстанської армії Н. Махна. Відтворено перебіг бойової дія-

льності повстанських загонів та визначено їх політичну спрямованість. Висвітлено роль повстанців в дезорганізації запілля білогвардійських військ на Катеринославщині.

Ключові слова: повстансько-партизанський рух, Збройні сили Півдня Росії, (ЗСПР), Нестор Махно.

Дослідники повстансько-партизанського руху в Україні проти білогвардійців зазвичай зосереджують свою увагу на подіях, пов'язаних з діяльністю повстанської армії Н.Махна в південних регіонах країни восени 1919 р. Можна навіть впевнено стверджувати, що партизанські операції махновської армії на Катеринославщині сьогодні затемнюють собою всі інші сюжети з історії повстанства проти білогвардійців у Південній Україні. Зокрема, навіть перебіг повстанського руху в цьому регіоні до прибуття повстанської армії Махна практично не висвітлено в історичній літературі. При цьому праці з історії махновщини містять обмаль даних про початковий етап повстансько-партизанської боротьби на Катеринославщині проти білогвардійців¹. На сьогодні фрагментарні відомості з цієї теми можна знайти лише у статті російського дослідника В. Цветкова, присвяченій боротьбі державної варти проти повстанства на Катеринославщині до початку жовтня 1919 р.² Між тим, йдеться не лише про маловивчену сторінку в історії повстансько-партизанського руху в Україні, але й про події, розгляд яких цілком очевидно дозволить наблизитися до глибшого розуміння передумов махновського повстання, яке охопило Катеринославщину восени 1919 р.

В архівах України, Росії та США збереглося чимало документів, пов'язаних з історією повстанського руху на Катеринославщині в серпні – на початку жовтня 1919 р. Головним чином це документи білогвардійського командування: накази і оперативні розпорядження, доповіді воєначальників та донесення представників білогвардійської адміністрації про становище на місцях тощо. Окрім архівних документів, важливі відомості про розгортання на Катеринославщині повстанського руху проти білогвардійців містять також опубліковані спогади членів більшовицького підпілля. Тож, спираючись на опубліковані й архівні документи, а також мемуарну спадщину сучасників, ми спробували дослідити перебіг повстанського руху проти білогвардійців на Катеринославщині у серпні – на початку жовтня 1919 р., до прибуття до цього регіону повстанської армії Махна.

Легкість, з якою білогвардійські війська в липні – серпні 1919 р. просувалися вглиб Південної України, засвідчила не лише військову слабкість червоних у цьому регіоні, але й розчарування місцевого населення комуністичним режимом. На Катеринославщині білогвардійці часто не встигали навіть закріпитися і залишити залоги у зайнятих містах, населення яких з піднесенням вітало

нову владу. Щоправда, дуже швидко мирні жителі змогли пересвідчитись, що білогвардійські порядки ненабагато кращі від більшовицьких. Ось як запам'ятався сучасниці побут козачої кінноти генерала А.Шкуро у Катеринославі: «Нічого більш страшного не можна було собі й уявити. Вони грабували всіх, а євреїв вбивали, жінок гвалтували. Чомусь населення вигадало бити в казани, чомусь це лякало козаків; цілий день зачинені на подвір'ях люди били в казани. Це тривало два дні. Нарешті, Шкуро пішов і прийшли регулярні війська білих. Вони також наклали на місто якусь суму. Люди стали оживати, крамниці відчинилися, з'явилися ресторани і навіть їжа»³.

На відміну від міських мешканців, селяни з самого початку зустрічали білогвардійців надзвичайно стримано, а подекуди й відверто вороже. Як неодноразово відзначалося у білогвардійських донесеннях, навіть в охоплених антибільшовицькими повстаннями місцевостях селяни негативно ставилися до білих, очікуючи від них реставрації царських порядків⁴. Брутальне свавілля військових частин, безчинства над мирним населенням, а подекуди й організовані поміщиками каральні експедиції швидко відвернули селян від будь-яких симпатій до нової влади.

Видиме благополуччя краю могло ввести в оману лише сторонніх спостерігачів. Ось як описував випадковий подорожній мандрівку залізницею Катеринослав – Бердянськ на початку жовтня 1919 р.: «В дорозі все здавалося спокійним. Дрімали на сонці густо встановлені скирдами хліби, величезні степові села, на станціях тишили око чистота, лад і давно не бачені старорежимні постаті жандармів, ліниво пересувалися на шляхах запряжені волами вози і ніщо взагалі не нагадувало й не промовляло про полум'я міжусобиці, яке палахкотіло на півночі»⁵. Однак дійсне становище на Катеринославщині на початку осені 1919 р. було далеким від ідилічної картини «малоросійського затишку».

Як йшлося у зведенні відділу пропаганди Особливої наради при головнокомандувачеві ЗСПР від 9 вересня, в Катеринославській губернії «впадає у вічі відсутність влади на місцях і незадовільність її там, де вона є. Державна варта майже зовсім відсутня»⁶. Серед представників білогвардійської адміністрації процвітали пиятика й хабарництво. Адміністративне безсилля нової влади супровожувалося свавіллям військових частин і безкарним хазяйнуванням на селі каральних загонів. Ініціаторами каральних експедицій часто були колишні поміщики або й окремі офіцери, що прагнули покарати учасників аграрних заворушень і помститися за знищене майно чи загибель рідних. У повідомленнях з Катеринославщини на початку вересня 1919 р. відзначалося: «Стосунки між селянами і великими землевласниками місцями дуже загострені. Головним приводом є неврегульованість питань, що стосуються оренди землі... з дру-

гого боку, більшовицькі агітатори і махновці, які оперують у повітах, роблять все для підризу авторитету Добармії серед селян. Бандити перевдягаються в офіцерську форму, грабують населення і спокійно йдуть з награбованим, заявляючи, що вони добровольці»⁷.

Розправи над непокірними лише поглиблювали невдоволення селянства, розпалюючи взаємну ненависть і жагу помсти. Політика репресій щодо всіх, хто служив комуністичному режимові, часто просто не залишала колишнім червоноармійцям іншого шляху, окрім боротьби з новою владою. «Розпорошені по різних селах червоноармійці поширюють неправдиві чутки про становище на фронті, про успіхи петлюрівців тощо, усіяло намагаючись підірвати авторитет Добармії і посягти сумнів у міцності нового режиму,» – йшлося у повідомленні з Одеси⁸. В Олександрівському і Маріупольському повітах колишні махновці вичікували слушної нагоди, щоб підняти повстання проти денікінського режиму. У донесенні начальника розвідувального відділу штабу військ особливого призначення ЗСПР відзначалося: «Про намір Махна пробитися в Катеринославську губернію, про його угоду з Петлюрою і начебто союз з румунами ширилися цілком певні чутки, в достовірність яких особливо вірило населення Олександрівського повіту. Повстанці приготувалися до виступу за першим же знаком Махна»⁹.

Невдоволення селянства поглиблювалося й національною політикою білих, спрямованою на знищення українських національних організацій. В багатьох селах придніпровського району зберігалася пам'ять про Запорозьку Січ і козацькі традиції, а їхні мешканці підтримували національно-визвольний рух. Як неодноразово відзначалося у білогвардійських зведеннях, значна частина селянства на Катеринославщині співчувала українським національним гаслам¹⁰. «Самостійники досить вміло використали в своїх цілях грабунки і насилля, які чинилися козаками, вказуючи, що раніше, при Петлюрі, а також і при більшовиках страждали лише поміщики і буржуї, а тепер, при владі Добармії, страждають і страждатимуть лише селяни і взагалі трудовий народ. Агітація самостійництва ведеться, головним чином, в селі напівінтелігентними сільськими вчителями, фельдшерами, частково духовенством. Багато видатних самостійників перебуває в місті», – вказував начальник інформаційної частини відділу пропаганди Особливої наради про становище на Катеринославщині на початку вересня 1919 р.¹¹

Єдиною військовою силою в регіоні була катеринославська бригада державної варти, до складу якої було включено хліборобську самоохорону Павлоградського і Новомосковського повітів. Цікаво, що для створення цієї воєнізованої поліції білогвардійській адміністрації довелося навіть оподаткувати місцеві торгово-фінансові та промислові кола¹². Втім, бригада налічувала не більше 800

стражників, а жодної іншої військової сили у розпорядженні катеринославського губернатора С. Щетиніна не було.

З перших днів денікінської влади повстанський рух на Катеринославщині намагалися організувати більшовицькі емісари. Зокрема, у Донбасі червоні ще під час відступу залишили 300 чоловік, учасників повстанської боротьби в часи гетьманату, які отримали 250 гвинтівок і 300 ручних гранат для організації повстансько-партизанських загонів¹³. Однак бажаючих йти в комуністичні загони на Донбасі майже не знайшлося. Схоже, що комуністична риторика не справляла враження на донецьких шахтарів – надто свіжими були спогади про економічне банкрутство більшовицької влади. «Робітники в своїй масі налаштовані мляво і готові прийняти будь-яку владу, яка фактично зможе дати їм хліб і роботу, – йшлося в одному з білогвардійських зведень. – До Добровольчої армії налаштовані якщо і недобррозичливо, то поки що не вороже»¹⁴. Селяни в місцевостях Донбасу також не виявляли надмірної туги за комуністичним режимом. Агентура більшовицького Зафронтного бюро зафіксувала лише повстанський загін Коробкіна (400 чоловік при 3 кулеметах), що оперував у лисичанському районі в середині вересня 1919 р.¹⁵

Організувати повстанський рух у Павлоградському й Новомосковському повітах намагався більшовицький «штаб повстанських загонів Лозово-Синельниківського району» на чолі зі співробітником політвідділу 14-ї радянської армії Г. Колосовим. Вже наприкінці липня 1919 р. цей штаб сформував партизанські відділи в Самарському лісі поблизу Новомосковська (350 чоловік), у с. Голубівка (270 чоловік) і с. Василівка (80 чоловік) на Новомосковщині, а також в с. Петропавлівка Павлоградського повіту (120 чоловік)¹⁶. Наприкінці серпня, як свідчать документи Зафронтбюро, зв'язок з більшовиками підтримували невеличкі загни Будинського і Загульського в Новомосковському повіті, загни анархіста Нікітіна (500 чоловік), Кияшко (25 чоловік) і Брагіна (25 чоловік) в Павлоградському повіті, а також відділ Шульженка (200 бійців) в Олександрівському повіті¹⁷. 1 вересня Г. Колосов видав наказ про прийняття ним обов'язків «командувача повстанських радянських військ Лівобережної і південно-східної частини України»¹⁸. Командиром повстанської бригади Лозово-Синельниківського району він призначив анархіста Нікітіна, що співчував більшовикам. Бригаду невдовзі було перейменовано на 1-шу повстанську радянську бригаду Новомосковського району. 2-гу повстанську бригаду Катеринославського району очолив І. Лантух. У серпні – вересні 1919 р. Г. Колосов створив керівні осередки для організації 3-ї повстанської радянської бригади Полтавського району (командир Покус), 4-ї бригади Слов'янського району (Успенський) і 5-ї бригади Олександрівського району (Зубенко). Та

оскільки ці структури не мали власних військових формувань і орієнтувалися на співпрацю з іншими повстанськими загонами, існували вони здебільшого лише на папері¹⁹.

Згодом Г. Колос, звітуючи перед більшовицьким керівництвом про свою діяльність, стверджував, що на початку жовтня 1919 р. Новомосковська бригада налічувала близько 3 000 багнетів, Катеринославська до своєї поразки мала 2 000 багнетів, в Слов'янському районі було близько 1500 багнетів, в Полтавському – ще близько 1500²⁰. Немає потреби доводити, що ці дані значно завищені й перебільшені. Маючи навіть половину такого складу, бригада Нікітіна сміливо могла б знищити всю державну варту в губернії. На Полтавщині діяли окремі червоні загни, які й були номінально зараховані Колосом до 3-ї бригади. Червоних повстанських бригад в Слов'янському і Олександрівському повітах взагалі не існувало. Відсутність документів, які б підтверджували бойову діяльність цих загонів, Г. Колос згодом пояснював тим, що канцелярію його польового штабу захопили білогвардійці в грудні 1919 р. під Козятином. Однак серед документів білогвардійського командування нам не вдалося знайти жодної згадки про захоплення такого важливого трофею, як архів штабу командувача «радянських повстанських військ».

Цікаво, що на Катеринославщині «самостійницькі» гасла користувалися значною підтримкою серед повстанців сформованих більшовиками загонів. «За керівництво повстанцями велася боротьба між петлюрівцями, борбистами, боротьбистами, махновцями і есерами, а тому інколи підкорити загни було важко,» – згадував І. Лантух²¹. «Комуністичних сил в повстанському русі було мало, якщо й були комуністи, то не могли вплинути на маси,» – відзначав Г. Колосов²². Більшість червоних повстанців на Катеринославщині розуміли радянську владу саме як владу Рад робітників і селян, а не диктатуру комуністичної партії. В цьому сенсі радянські гасла зовсім не виключали боротьбу за національне визволення.

Погано озброєні червоні загни тривалий час відсиджувалися в лісі, не виявляючи значної бойової активності. В перших же зіткненнях з підрозділами катеринославської державної варти повстанська бригада Нікітіна зазнала поразки і була змушена рятуватися втечею до лісу²³. Загни 2-ї повстанської радянської бригади також було розсіяно стражниками. Вправляючись у боротьбі з повстанцями, зведений загін катеринославської, бахмутської і олександрівської державної варти (250 чоловік при 30 кулеметах і 4 гарматах) на початку вересня 1919 р. знищив у районі Дібрівського лісу (Олександрівський повіт) партизанський загін Мітли й Петренка (200 чоловік)²⁴. Сам же Г. Колосов вирушив зі своїм штабом і невеличким загonom силою в 50 бійців на Київщину, щоб налагодити зв'язок з тамтешніми повстанськими загонами. В

середині жовтня 1919 р. штаб Г. Колосова зі своїм нечисленним супроводом осів у «безвладному» районі на південно-західній Київщині, де й залишався до кінця денікінської окупації²⁵.

Єдиним значним червоним формуванням на Катеринославщині залишався повстанський загін Нікітіна, довкола якого групувалися менші за чисельністю партизанські відділи. «Банда Нікітіна переховується в лісах поблизу с. Знам'янки, Новомосковського повіту, що примикає до Павлоградського повіту. Банда добре озброєна і нараховує кілька сот чоловік... – йшлося в доповіді інформаційної частини відділу пропаганди Особливої наради при головнокомандувачеві ЗСПР. – В Новомосковському повіті таких банд декілька, число їх зростає з кожним днем і гніздяться вони, головним чином, по р. Самарі.... У с.Василівці, що знаходиться на межі з Павлоградським повітом, ними оголошено Радянську республіку. Попаснянське волосне правління отримало наказ з радянською печаткою припинити постачання дров до м. Новомосковськ з прилягаючого Михайлівського лісу. У Верхньодніпровському повіті організовані банди нападають на села та залізницю, грабують і вбивають. У ніч на 22 вересня (5 жовтня за новим стилем. – М. К.) банди зайняли м. Кам'янське, в якому був загін варти і загін добровольців; забравши 300 гвинтівок, бомби і багато набоїв, бандити залишили місто. Те ж саме відбувається і в Катеринославському повіті»²⁶.

На початку жовтня 1919 р. в деяких повітах Катеринославщини діяли повстанські загони, сформовані російськими лівими есерами і українськими боротьбистами²⁷. Боротьбисти отримали більшість у президії з'їзду ініціативно-революційної групи Новомосковського повіту, що нелегально відбувся 9 жовтня 1919 р. Для боротьби з білими з'їзд вирішив створити широкий блок з представників усіх соціалістичних партій, засудивши при цьому однопартійну комуністичну платформу²⁸. Обраний з'їздом ревком на чолі з Кучеренком розпочав перемовини з представниками лівих соціалістичних партій про організацію на Катеринославщині повстання проти білих. Та оскільки кожна політична сила претендувала на керівництво повстанським рухом, переговори виявилися довгими й безрезультатними.

На Катеринославщині активно діяли також уєнерівські повстанські загони. У Верхньодніпровському повіті оперував загін отамана Хмари, що чинив напади на залізницю в районі ст. П'ятихатки, а в Новомосковському повіті діяли відділи М.Мелашка і Руденка²⁹. У лавах цих формувань було чимало колишніх вояків армії УНР і учасників національно-визвольної боротьби. Поблизу Катеринослава діяв загін отамана Т.Гладченка, серед бійців якого були навіть галичани – колишні старшини і вояки Катеринославського полку Січових стрільців³⁰. Відзначимо, що у Верхньодніп-

ровському повіті між уєнерівськими і червоними повстанцями траплялися збройні сутички³¹.

Підпільна українська організація, що діяла в Катеринославі, планувала підняти загальне повстання проти білогвардійців у кількох повітах губернії. Однак білогвардійській контррозвідці вдалося випередити підпільників і заарештувати керівників організації, що працювали в місцевій філії Українського банку³². Проти уєнерівських загонів, які діяли в Катеринославському, Верхньодніпровському і Новомосковському повітах, було кинуте частини губернської бригади державної варти. 2 жовтня денікінським стражникам вдалося знищити загін отамана Руденка під с.Петриківка в Новомосковському повіті³³. Сам отаман загинув в цьому бою. «В даний час моїми частинами державної варти зайнято лінію станції П'ятихатки – Верхівцеве – хутори Карнаухівські – Солоненьке і на північ від неї Воскобійня – Днівка. Успішно йде ліквідація виступу місцевих петлюрівських банд», – повідомляв 3 жовтня губернатор С.Щетинін командира Слов'янського стрілецького полку генерала П.Віцентьєва³⁴. Констатуючи, що «останніми днями в Катеринославському і Верхньодніпровському повітах з'явилися ватаги розбійників», того ж самого дня С. Щетинін повідомив населення про відповідальність за підтримку повстанців: «Незначна кількість і погане озброєння розбійників дає можливість населенню самому успішно боротися з ними. Попереджаю, що якщо населення не вживатиме заходів проти утворення банд у своїх селах чи навіть просто надасть їм притулок або допомогу підводами та їжею – то я безжалюно покараю таке зрадницьке село. Оголошую про це заздалегідь, щоб до мене ніхто потім не звертався з проханням про помилування»³⁵. Цим зверненням денікінський губернатор фактично розписався у власній неспроможності навести лад в регіоні і перекладав усю відповідальність за порушення правопорядку на місцеве населення.

5 жовтня частини державної варти розбили повстанський загін отамана Т.Гладченка поблизу с.Михайлівка Катеринославського повіту. Того ж самого дня загін отамана Мірошніченка захопив м. Кам'янське, примусивши білогвардійців скерувати до цього району відділ державної варти і бронепотяг «Полковник Запольський». Губернатор С.Щетинін викликав до Верхньодніпровського повіту Таврійський кінний дивізіон з Єлисаветграда, який 6 жовтня було направлено на охорону залізниці Катеринослав – Синельникове³⁶.

Після прибуття на Катеринославщину повстанської армії Махна оборону Катеринослава від махновських і уєнерівських повстанців було покладено на командира бригади катеринославської державної варти полковника Папкевича. «В районі Новомосковського і Павлоградського повітів відбувається накопичення петлюрівських банд місцевих і тих, які переправляються через Дніпро», –

йшлося у білогвардійському донесенні³⁷. Характерно, що денікінська адміністрація вважала «петлюрівське» повстанство найбільшою загрозою в регіоні. 7 жовтня генерал-квартирмейстер штабу головнокомандувача ЗСПР дав дозвіл на виділення частин державної варти для ліквідації повстанських загонів у Павлоградському, Новомосковському, Верхньодніпровському і Катеринославському повітах³⁸. Однак активні операції махновської армії змусили білогвардійську адміністрацію згорнути підготовку до ліквідації повстанських загонів у північних повітах Катеринославщини.

Маючи відомості про співпрацю Н. Махна з армією УНР у вересні 1919 р., білогвардійська розвідка побоювалася об'єднання махновців з уенерівськими загонами на Катеринославщині. «Встановлено цілковитий і повний зв'язок між рухом Махно і виступом петлюрівських повстанців в повітах Катеринославському, Верхньодніпровському і Новомосковському. Вони мали взаємно прикривати і забезпечувати один одного і між ними, поза всяким сумнівом, існує угода...» – йшлося в одному з білогвардійських донесень³⁹. Водночас катеринославський губернатор С.Щетинін висловив побоювання, що армії Махна вдасться з'єднатись з червоними повстанцями Нікітіна в Самарському лісі⁴⁰. Втім, усім цим побоюванням не судилося збутись. Повстанська армія «батька» Махна діяла незалежно від українського командування чи будь-якої іншої групи повстанців. Слушно вважаючи свої сили цілком достатніми для здійснення успішних операцій проти білих, Махно не збирався шукати підтримки в більшовиків чи армії УНР.

Отже, вже у вересні – на початку жовтня 1919 р. Катеринославщина перетворилася на регіон, охоплений повстансько-партизанським рухом. Оскільки місцева білогвардійська адміністрація не мала військової сили, достатньої для придушення повстанського руху, селянські партизанські загони розгорнули активну боротьбу проти денікінської влади ще до прибуття на Катеринославщину кількатисячної повстанської армії Н.Махна. Це дестабілізувало становище в регіоні, примусило білогвардійців розпоширити нечисленні сили державної варти в боротьбі з повстанцями. Таким чином, перманентна повстанська активність підірвала денікінську владу на Катеринославщині, тим самим значною мірою полегшивши операції махновської армії.

¹ Див.: Верстюк В. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні (1918 – 1921). – К.: «Наукова думка», 1991. – 368 с.; Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність. – К., 1994. – 256 с.; Савченко В. Махно. – Х.: «Фоліо», 2005. – 415 с., та ін.

² Цветков В. Государственная стража Екатеринославской губернии в борьбе с повстанческим движением в Новороссии (август – начало октября 1919 г.) // Белая гвардия. – 1997. – № 1. – С. 21 – 26.

³ Библиотека-Фонд «Русское Зарубежье» (БФРЗ). – Ф. 1. – Оп. 1. – Ед. хр. Е-175. – Л. 6.

⁴ Hoover Institution of War, Revolution and Peace. – Vrangeli's collection. – Box 41. – Folder 2. – P. 189rect; Ibid. – Box 38. – Folder 1. – P. 46rect.

⁵ БФРЗ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Ед. хр. Е-133. – Л. 52.

⁶ Российский Государственный Военный Архив (РГВА). – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 154. – Л. 54.

⁷ Там же. – Л. 54; Государственный Архив Российской Федерации (ГАРФ). – Ф. 440. – Оп. 1. – Д. 34а. – Л. 281.

⁸ РГВА. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 154. – Л. 232.

⁹ Hoover Institution of War, Revolution and Peace. – Vrangeli's collection. – Box 49. – Folder 11. – P. 86rect.

¹⁰ РГВА. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 154. – Л. 178 – 179.

¹¹ ГАРФ. – Ф. 440. – Оп. 1. – Д. 34а. – Л. 241 – 242.

¹² Никитин-Макаров Н. В тылу у Деникина // Летопись революции. – 1929. – № 5 – 6 (38 – 39). – С. 210.

¹³ Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань (ЦДАГО) України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 42. – Арк. 50зв.

¹⁴ ГАРФ. – Ф. 440. – Оп. 1. – Д. 34а. – Л. 241 – 242.

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 40. – Арк. 25зв.

¹⁶ Гражданская война на Украине 1918 – 1920. Сб. документов и материалов: в 3-х т., 4-х кн. – Т. 2. Борьба против деникинщины и петлюровщины на Украине (май 1919 г. – февраль 1920 г.). – К.: «Наукова думка», 1967. – С. 258.

¹⁷ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 40. – Арк. 24зв. – 25.

¹⁸ Гражданская война на Украине 1918 – 1920. – Т. 2. – С. 327.

¹⁹ Там же. – С. 615; Лантух И. Из истории гражданской войны на Екатеринославщине (1919 год) // Летопись революции. – 1926. – № 2 (17). – С. 52 – 53.

²⁰ Гражданская война на Украине 1918 – 1920. – Т. 2. – С. 616.

²¹ Лантух И. Из истории гражданской войны на Екатеринославщине (1919 год). – С. 55.

²² Гражданская война на Украине 1918 – 1920. – Т. 2. – С. 616.

²³ Никитин-Макаров Н. В тылу у Деникина. – С. 210.

²⁴ Цветков В. Государственная стража Екатеринославской губернии в борьбе с повстанческим движением в Новороссии (август – начало октября 1919 г.). – С. 22.

²⁵ Докладніше див.: Ковальчук М. Серед гасел та орієнтацій: з історії одного повстанського формування (жовтень – грудень 1919 р.) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія. Економіка. Філософія». – 2005. – Вип. 10. – С. 61 – 66.

²⁶ ГАРФ. – Ф. 446. – Оп. 2. – Д. 45. – Л. 211 – 212.

²⁷ Лантух І. Червоні партизани в денікінському заплілі 1919 року. – С. 182.

²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 42. – Арк. 53; Кин Д. Повстанческое движение против деникинщины на Украине // Летопись революции. – 1926. – № 3 – 4 (18 – 19) – С. 78; Никитин-Макаров Н. В тылу у Деникина. – С. 211 – 212.

²⁹ Цветков В. Государственная стража Екатеринославской губернии в борьбе с повстанческим движением в Новороссии (август – начало октября 1919 г.). – С. 24; Лантух І. Червоні партизани в денікінському заплілі 1919 року. – С. 182.

³⁰ Сарма-Соколовський М. Отаман Трифон Гладченко // Українське слово. – 18-24 травня 2000 р. – Ч. 20. – С. 16 – 17.

³¹ Полевой-Полянский К. Вооруженная борьба с денкинцами на Верхнеднепровщине и Кременчугщине (Из воспоминаний) // Летопись революции. – 1926. – Т. 6 (21). – С. 91 – 92.

³² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 42. – Арк. 53; РГВА. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 15. – Л. 98.

³³ РГВА. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 15. – Л. 24 – 25, 97.

³⁴ Там же. – Л. 53б.

³⁵ Цветков В. Государственная стража Екатеринославской губернии в борьбе с повстанческим движением в Новороссии (август – начало октября 1919 г.). – С. 24.

³⁶ РГВА. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 15. – Л. 58а, 68, 91 – 92, 98, 110, 304 – 305; Там же. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 16. – Л. 209.

³⁷ Там же. – Ф. 39540. – Оп. 1. – Д. 15. – Л. 212.

³⁸ Там же. – Л. 203, 309.

³⁹ Там же. – Л. 23 – 24.

⁴⁰ Там же. – Л. 53.

Summary

Kowalchuk Mykhailo
(Kyiv)

Insurrectional movement in Katerinoslav's region in August – beginning October 1919

On the base of the archival documents and memoirs of contemporaries author investigates the expanding of insurrectional movement in the Katerinoslav's region against the white troops of general A. Denikin in 1919, on the eve of arrival the Nestor Makchno's rebellion army in this region. The author reconstructs course of the operation activity of the insurgent detachments and determines their political trend. Author investigates the role of the rebels in the disorganization of the white rear in the Katerinoslav's region.

Key words: insurrectional movement, Armed Forces of the South of Russia, Nestor Makchno.

УДК 262.13+94(47)

Елла Бистрицька
(Тернопіль)

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ЦЕРКОВНОЇ ЄДНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ СХІДНОГО ОБРЯДУ (1917 – 1923 рр.)

У статті аналізуються особливості унійної роботи російських католиків східного обряду в умовах становлення радянської влади та протистояння концепції православно-католицького діалогу А. Шептицького і Л. Федорова з боку польського латинського кліру.

Ключові слова: унія, екзархат, греко-католики, східний обряд, латинське духовенство, возз'єднання, прозелітизм, місіонер.

Ідея єдності церков була актуалізована національно-патріотичними рухами, які охопили Європу у першій чверті ХХ ст. З ініціативи католицьких богословів модель унії отримала нове наповнення, що передбачало відмову від індивідуальних навіренень й визнання рівності латинського і східного обрядів. За понтифікату Пія Х (1903 – 1914 рр.) Галицький митрополит А. Шептицький отримав таємні юрисдикційні повноваження свого папського служіння на території Російської імперії. І завдяки ж йому був створений екзархат Російської греко-католицької церкви (1917 р.). Ця важлива сторона екуменічної діяльності митрополита А. Шептицького залишається малодослідженою в українській історичній науці. Процес становлення громади російських католиків східного обряду, листування митрополита А. Шептицького щодо питань церковної єдності з політичними, релігійними діячами та ватиканським керівництвом представлені збірниками документів, які підготували працівники Центрального державного історичного архіву у м. Львові (ЦДІАЛ)¹. Важливим джерелом для науковців залишається книга В. Бурмана про життя і діяльність Л. Федорова². Фрагментарно унійна діяльність А. Шептицького та екзарха Російської католицької церкви східного обряду Л. Федорова показана у монографіях Л. Гентош³ і А. Тамборри⁴. Серед російських науковців проблема створення церкви російських католиків східного обряду та доля її членів за часів радянської влади представлена у роботах О. Юдіна⁵, І. Осипової⁶, П. Парфентьева⁷. Таким чином, окреслена нами проблема не знайшла комплексного висвітлення у наукових публікаціях. Реалізація унійних проєктів Ватикану в Росії досліджується авторкою цієї статті у монографії⁸ й потребує подальшого вивчення.

Інституціоналізація російського католицького екзархату на чолі з Л. Федоровим у червні 1917 р. стала практичним втіленням уніоністичної моделі православно-католицького возз'єднання, створюючи нові можливості для подальшого розвитку і поглиблення православно-католицького діалогу. Після приходу до влади більшовиків правові основи діяльності церкви залишилися без змін. Законодавство нового уряду позбавило Російську православну церкву панівного становища, урівнявши всі конфесії перед законом. Здавалося, що зміна влади суттєво не вплине на процес зближення російських католиків східного обряду з православним духовенством.

Розуміючи необхідність здолати вікове упереджене ставлення до унії з боку православних, російський греко-католицький клір поставив перед собою завдання зберігати недоторканність православного обряду і будувати свої відносини з православним духовенством на основі поваги, рівноправного партнерства, уникаючи прямого прозелітизму. Провідна роль у формуванні такої моделі